

A következő dokumentumok a Nyelvtudományi Intézet 2002. évi tudományos beszámolóját és a 2003. évi terveket tartalmazzák, amelyek nem a nagyközönség, hanem az intézet főhatóságának tájékoztatására készültek. A beszámoló ugyanakkor alkalmas arra, hogy a nagyközönség és a szakma képviselői tájékozódjanak belőle az intézet általános tevékenységéről és a tavalyi eredményekről. A nem szakmabeli olvasó figyelmét fel kell azonban hívnunk arra, hogy a beszámoló nem ad eligazítást a szakma belső kérdéseit nem ismerők számára, mivel szigorúan szakmai nyelven íródott, amelynek megértése az egyes területeken tájékozatlanabb olvasó számára nehézséget okozhat. Mindazonáltal fontosnak tartjuk, hogy bárki érdeklődő megismerkedjen az intézetben folyó tudományos munkálatok természetével.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK

TUDOMÁNYOS BESZÁMOLÓJA A 2002. ÉVRŐL

I. Az intézet fő feladatai a beszámolási évben

a) Nyelvtudományi alapkutatások

A mai magyar nyelv leírása és nyelvtanelméleti kutatások

Az "alsó" nyelvi szintek leírása: a fonológiai és morfológiai információknak a strukturált lexikonban való megjelenítési módozatainak vizsgálata, valamint a fonológia-fonetika interfész tulajdonságainak a kutatása. Magyar leíró fonológiai kutatások végzése.

A mondattan területén egy új elméletnek, "az elegáns szintaxisnak" a megalapozása volt az egyik fő cél. Az empirikus kutatások feladata pedig a szintaxis – morfológia interfész kérdéseinek, a komplex igék, illetve igei komplexumok természetének a megismerése, a negatív kvantorok jellemzése, valamint az eseményszerkezet és az operátorszerkezet összefüggéseinek a vizsgálata.

A magyar nyelv jelentéstana keretében a fő feladatok a kontrasztív topik szemantikájának és pragmatikájának, valamint az igazszemantika és az eseményszerkezet összefüggéseinek a vizsgálata.

A magyar nyelv történetének kutatása

A magyar nyelv történeti nyelvtana középmagyar kori (XVI-XVIII század) kötetéhez 10 fejezet folyamatos készítése. A XVI. századból 2 magyar kódex kritikai szövegkiadási munkálatainak végzése.

A magyar hangtani kutatások

A spontán beszéd szegmentális és szupraszegmentális jegyeinek akusztikai-fonetikai és percepció vizsgálat. A gyermekkori beszédprodukciónak és beszédészlelésnek összefüggéseinek vizsgálata.

Finnugrisztikai, uralisztikai vizsgálatok

A komplex uráli nyelvészeti adatbázis továbbépítése. Az ugor/obi-ugor alapnyelv fonológiai és fonotaktikai leírásának befejezése; az obi-ugor nyelvek lexikológiai-szemantikai kutatása, osztják szöveganyag lejegyzés. A permi nyelvek nyelvtörténete. A nganaszan nyelv vizsgálata. Nyelvi attitűdvizsgálatok északi számi beszélőközösségekben. Elméletalkotás a nyelvtörténeti folyamatokra vonatkozóan.

Neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások

A magyar anyanyelvű, agyi sérülésük miatt nyelvi korlátozottságtól szenvedő (afáziás) személyekkel olyan nyelvi tesztek és vizsgálatok elvégzése, melyek empirikus megalapozást nyújthatnak a mentális nyelvtanra vonatkozó modelljavaslatok számára. A középsúlyos értelmi fogyatékkal rendelkező, Williams szindrómás gyerekek jó nyelvi képességeinek vizsgálata.

Cigánynyelvi kutatások

Antropológiai nyelvészeti terepmunka roma közösségekben, a beás nyelv nyelvtana készítésének megkezdése, szociolingvisztikai és kétnyelvűségi kutatások két magyarországi oláhcgány közösségben.

Beszélt nyelvi kutatások

A "Budapesti Szociolingvisztikai Interjú" korpusz digitalizálásának folytatása. A rendszerváltás kora nyelvhasználatának vizsgálata. A hazai őshonos kisebbségi csoportok nyelvészeti vizsgálata.

Orientalisztikai kutatások

Az indo-tibeti buddhizmus, a kínai történelem, irodalom és filozófia, és az iszlám problémáinak kutatása, páli–szanszkrit és tibeti nyelvészeti vizsgálatok. A turkológiai kutatások folytatása, nyelvemlék feldolgozás. Nemzetközi turkológiai bibliográfia készítése.

b) Innovációk, fejlesztések

Szótári munkálatok

A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótára szerkesztési szabályzata és a nagyszótár címszójegyzékének készítése. A 8 kötetre tervezett nagyszótár első kötete írásának megkezdése. A történeti korpusz bővítése, karbantartása.

Az *Új Magyar Tájszótár* 5. (Sz–Zs) kötete Sz és T betűs anyagából kb. 5000 szócikk megszerkesztése. A Tájszótár 4. (N–S) kötete tördelt korrektúrájának elkészítése.

Számítógépes korpusznyelvészeti munkálatok

A MATCHPAD (Machine Translation System for the use of Hungarian and Polish Administration) angol-magyar-francia számítógépes fordítási projektum feladatainak sikeres teljesítése. A Magyar Nemzeti Szövegtár építése. Kutatás-fejlesztési munkák végzése "információ-kinyerés üzleti hírekből" illetve "szintaktikailag annotált korpusz" fejlesztési témákban.

Nyelvész utánpótlás nevelése

Az MTA–ELTE Elméleti nyelvészet szak és Elméleti nyelvészet PhD-program működtetése, az oktatásában való részvétel.

Országos nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása

Az intézet tudományos és információs szolgáltatásainak jelentős fejlesztése és kiszélesítése a nyelvészközösség, a felsőoktatás és a nagyközönség irányában egyaránt. Az anyanyelvi kultúra ápolása, ismeretterjesztés, tanácsadás, közönségszolgálat.

A www.nyelveszet.hu címen sokfunkciós internetes portál létrehozása, és működtetése, naprakész információk nyújtása a nyelvészet területein dolgozók és a nagyközönség számára.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

a) Nyelvtudományi alapkutatások

Mai magyar nyelvtan és a nyelvtanelmélet

A szabályszerűségek fokozatosságát feltételezve feltérképezték a magyar fonotaktikai törvényszerűségek súlyozott rendszerét, és megállapításokat tettek a magyar igei paradigma hiányos voltáról.

A *Leíró magyar nyelvtan* projektum a magyar derivációs morfológia jelenségeinek leírására elsőként alkalmazta a konstrukciós nyelvtan "derivációmentes" szemléletét.

A mondattani kutatások új úton indultak el az igeikötők funkcióját és mondattani pozícióját meghatározó tényezőknek a feltárásában, növelték a szintaxis-morfológia interfész magyarázó erejét. A Cambridge University Press-nél megjelent a *Hungarian Syntax* c. úttörő jelentőségű mű.

Az "elegáns szintaxis" elmélete keretében munkadefiníciót kapott a szintaktikai megszorítások általános hordozójaként a 'dominációs húr' fogalma.

Az igei komplexumok és a komplex igeik sajátosságainak a leírásában a minimalista elmélet keretében fogalmazódtak meg új feltevések, míg a magyar "tényt, cselekvést" jelentő főnévi csoportok szerkezetéről két elméletben (LFG és Minimalista Program) született magyarázatkísérlet.

Fontos összefüggéseket sikerült tisztázni az igeszemantika és az eseményszerkezet közötti kapcsolatok, valamint a magyar mondatban megfigyelhető hatóköri viszonyok kérdéskörében.

Meghatározták a kontrasztív topik használatával összefüggő implikatúrákat, előfeltevéseket, diskurzuskövetelményeket és hatóköri viszonyokat.

A magyar nyelv történetének leírása

A elmúlt évben a következő műhelytanulmányok készültek el a magyar nyelv történeti nyelvtana középmagyar kori kötetéhez: A kérdő mondatok; A mellérendelő viszonyú többszörösen összetett mondatok; A mondat szórendje és aktuális tagolása a XVI. században; Az alany és az állítmány egyeztetése a XVI. században; A főnévi és határozói igenevek szerkezetei a korai középmagyarban; A határozószói alaptagú szerkezetek a XVI–XVII. században; Sajátos határozói csoportok a XVI–XVII. században; A mellérendelő szó szerkezetek; A mennyiségjelzői mellékmondatok a középmagyar korban; A birtokos jelzői mellékmondatok a középmagyar korban.

A Nyelvtörténeti Osztályon két XVI. századi magyar kódex kritikai szövegkiadása folyik. A Keszthelyi Kódex (1522) filológiai ellenőrzése második fázisának kétharmad része készült el, az Érsekújvári Kódex (1519) első filológiai ellenőrzése kb. a felénél tart.

Finnugrisztikai, uralisztikai kutatások

Az intézet Finnugor Osztályán a szamojéd kutatócsoport megalakulásával – a permi nyelvek és a lapp vizsgálata mellett – a keleti uráli nyelvek (szamojéd és obi-ugor) kutatása is előtérbe került.

Folytatódtak a komplex uráli etimológiai adatbázis munkálatai. Elkészült a balti-finn és a szamojéd adatok számítógépre vitelét segítő program. Összeállították a votják, a zürjén (irodalmi nyelvvaltozatok), az osztják (szurguti nyelvjárás), a vogul (északi nyelvjárás), valamint a nganaszan toldaléklistáit a számítógépes elemző számára, továbbá a mondott nyelvek leírásához használt betűk kódolását. Elkezdődött e nyelvek tótárainak elkészítése is, illetőleg a zürjén nyelvből szövegek rögzítése is. Elkészült a zürjén morfológiai elemzője. Megtörtént a színjai osztják számítógépes értelmező szótár teljes anyagának rögzítése, 50 órányi hanganyag lejegyzése alapján. A 10 órányi szurguti osztják hanganyag felének a lejegyzése történt meg, a terveknek megfelelően.

Megtörtént az obi-ugor alapnyelv lexikális innovációi között a biztos és bizonytalan réteg elkülönítése, a jelentésrekonstrukciók véglegesítése.

Hangzó anyag alapján elkészült a *Chrestomathia Nganasanica* végleges kézírata, CD-melléklettel.

Feltárják a kisebbségben élő északi számi (lapp) beszélőközösségek attitűdjeit a kisebbségi nyelv használatával és a kétnyelvűség jelenségeivel kapcsolatban.

Neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások

Magyar anyanyelvű, agyi sérülésük miatt nyelvi korlátozottságtól szenvedő afáziás és egészséges vizsgálati személyek tesztelése alapján a mentális nyelvtan olyan új modelljének építése vált lehetővé, amely a generatív nyelvtan elmélet értelmében vett univerzális nyelvtani elvekre hivatkozik. Eszerint az agykérgi területek sérülései következtében előálló nyelvi zavar az univerzális nyelvtan gazdaságossági megszorításainak, elveinek a korlátozódásával hozható kapcsolatba, és nem feltétlenül valamely specifikus nyelv nyelvtanának valamilyen specifikus szabályával.

Más kutatások azt írták le, hogy az afáziás beszélők közleményeinek fonológiai szerveződésében milyen kompenzációs folyamatok vannak jelen. Ezek működése a parafáziás jelenségekben, egyes fonológiai elemek helyettesítő fonológiai elemekkel való felváltásaiban illetve a sorrend átszervezésében mutatkoznak meg.

Vizsgálták, hogy a genetikai okok miatt középsúlyos értelmi deficittel rendelkező, Williams szindrómás gyerekek esetében milyen mechanizmusok teszik lehetővé a meglepően jó nyelvi képességeiket. 2002-ben a szótanulás szociális-pragmatikai tényezőinek működését, a történetmesélést és értelmezést, valamint a mondatközi anaforák értelmezésében használt stratégiákat kutatták.

Cigánynyelvi kutatások

Az intézet Tudományos Tanácsa 2002 tavaszi javaslatával egyetértve, és az MTA I. Osztálya ajánlásával összhangban az intézet új, cigánynyelvi kutatási projektumot indított meg.

A romani nyelven folytatott társalgás szerveződésével, és egyes szociokulturális meghatározottságú beszédaktus-típusok vizsgálatával kapcsolatosan terepmunkát végeztek, adatgyűjtést és interjúk készítését. A munkatársak a romani társalgásban állandó szerkezetű, rögzült és rutinszerűen használt megnyilatkozásokat azonosítottak, amelyek a társadalmi relációkra, státuszviszonyokra vonatkozó jelentéseket is kötelezően kifejeznek.

A beás nyelv leíró nyelvtanából elkészült a morfológia leírása, amely tartalmazza a mássalhangzó- és a magánhangzó-váltakozások törvényszerűségeinek leírását, a beás ige alakjainak és ragozási osztályainak leírását, valamint a névszók alakjait.

Összegezték a magyarországi cigány kisebbség nyelvi csoportjainak helyzetével foglalkozó kutatások tanulságait, illetve a magyarországi cigány kisebbség nyelvi rétegződésére vonatkozó szociológiai vizsgálatok nyelvszemléletének sajátosságait.

Két-két oláh-cigány csoportban vizsgálták, hogy a romani nyelvet beszélő közösségek mennyire képesek megőrizni etnokulturális-nyelvi sajátosságaikat viszonylag zárt (telepi), illetve nem zárt közösségekben (ahol a cigányok vegyesen élnek a nem cigányok között).

A spontán beszéd akusztikai-fonetikai és percepció vizsgálat

A szegmentális szintű beszédvizsgálatok tekintetében a beszédkeltés, a spontán beszéd hangjainak és koartikulációs jelenségeinek többirányú vizsgálata történt meg. Befejeződött a suttogott és az özfógausz (nyelőcső segítségével létrehozott) beszéd összevető akusztikai-fonetikai elemzése, első ízben a magyar beszéden. Több órányi spontán beszéd felvételtől 200 perces kísérleti anyag akusztikai-fonetikai feldolgozása, valamint a megakadás-jelenségek tipológiája készült el. A kutatás eredményei – nyelvspecifikus sajátosságaiknál fogva – nemzetközi tekintetben is nagyon jelentősek.

A beszéd szupraszegmentális szerkezetének kutatásában az intenzitás- és az alapfrekvencia-változás összefüggéseinek elemzését végezték természetes ejtésű beszédmintákon. A kutatás párhuzamosan mesterségesen előállított beszéden is folyt, ezzel lehetővé téve az ún. "analízis szintézissel" eljárás alkalmazását. A módszerrel mérés nélkül határozható meg jó közelítéssel egy adott hangsor hangidőtartam-szerkezete.

Befejeződött az iskolába lépő gyermekek beszédészlelési és megértési teljesítményének, illetve beszédprodukciónak az adatgyűjtése (mintegy 8000 adat, ill. több órányi felvétel); valamint 20 magyar-bolgár kétnyelvű gyermek beszédprodukciónak szintjének, beszédtempójának, szóaktiválásának és percepció teljesítményének elemzése mindkét nyelven.

Fonetikai Osztály tagjainak részvételével létrejött a "Magyar nyelvi beszédtechnológiai alapismeretek" című interdiszciplináris, multimédiás szoftver, amely úttörő munka a szakterületen.

Az *Acta Linguistica* 2002 évi 3-4. száma és a *Beszédkutatás 2002.* című kötet a magyar beszédkutatás kiemelkedő eredményeit tartalmazzák.

Beszélt nyelvi kutatások

Befejezték a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) című kutatás 2. változata számítógéphez történő lejegyzését és ennek ellenőrzését. Az interjúk irányított beszélgetéseket és teszteseteket tartalmaznak. Az irányított beszélgetések lejegyzésekor összesen 3 135 764 karaktert rögzítettek. Így létrejött egy – Magyarországon egyedülálló – számítógépen rögzített, magyar nyelvű, beszélt nyelvi korpusz.

Befejeződött a *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon* című tanulmánykötet megírása és szerkesztése. A szerzők a nyelvhasználat ismérveinek vizsgálatát a magyarországi felnőtt lakosság reprezentatív mintájától gyűjtötték adatokat. A könyv egy letűnő társadalmi rendszer utolsó időszakának nyelvhasználati képét rajzolja meg, s egyben a magyar nyelv változatainak és változásainak későbbi vizsgálataihoz nyújt fontos összehasonlítási alapot.

A *nyelvi másság dimenziói* című csoportos projektumban a nyelvcsere és a kétnyelvűség megvalósulási formáit hét magyarországi kisebbségi közösségben, valamint egy kontrollcsoportban vizsgálták. Megtervezték a terepmunkát, elkészítették a kérdőíveket, majd azok próbagyűjtés utáni korrekcióját. Átfogó elemzést készítettek a magyarországi siket közösség nyelvi-társadalmi helyzetéről, a siket gyerekek kétnyelvű iskolai oktatásának lehetőségeiről.

Elkészült a kisebbségi oktatási programok és modellek adatbázisának egy része. 2002 végéig a nyelvcsere, a nyelvvesztés, a vesztett nyelvtudás "felélesztése", az attitűdök, a kétnyelvű oktatás, az empirikus nyelvészeti kutatások módszertana, a kétnyelvű oktatás, a romológia, a siketoktatás, valamint a nyelvi jogok témakörében kerültek anyagok (tanulmányok, jogi dokumentumok, bibliográfiák és linkek) az adatbázisba. Az anyag számítógépen és CD-formátumban tárolt.

"A nyelvcsere és nyelvmegtartás formái kisebbségi közösségekben — Elmélet és gyakorlat" címmel folyó kutatás célkitűzéseinek megfelelően folytatódott a New Brunswick-i (NJ, USA) angol-magyar kétnyelvű beszélt nyelvi korpusz feldolgozása. A lejegyzett korpusz grammatikai, nyelvhasználati és diskurzuselemzését folyamatosan végzik.

A mai magyar nyelv (használat) fontos hangtani és jelentéstani-pragmatikai változási tendenciáinak vizsgálatát végezték el.

Orientalisztikai kutatások

Az orientalisztikai kutatások legfontosabb területei az indo-tibeti buddhizmus, a kínai történelem, irodalom és filozófia, a Kína és a steppei népek kapcsolatának, valamint az iszlám problémáinak feltárása páli–szanszkrit és tibeti nyelvészeti kutatásokkal, továbbá összehasonlító vallástörténeti vizsgálatokkal.

A turkológiai kutatások során az óanatóliai-török (oszmánli) nyelv (14-15. század) kutatása két nyelvemlék, a Tezkereü'l-Evliya párhuzamos kéziratai és a Ferec bad eş-şidde nyelvemlék párhuzamos kéziratainak feldolgozására koncentráltak. A nemzetközi turkológiai kutatások bibliográfiájának (Turkologischer Anzeiger/ Turkology Annual) 25. kötete az év végén megjelent; a 26. kötet munkálatai folyamatban vannak.

Az MTA Könyvtára Keleti Gyűjteményében őrzött török kéziratok katalógusának elkészítése folytatódott. A kiadvány nyersanyaga lényegében kész.

A magyar történelem oszmán korszakára vonatkozó források kiadása keretében a Topkapi Saray Múzeum okiratai (Fekete Lajos fotóhagyatéka) közül 30 oklevél átírására és filológiai gondozására került sor. A krétai török kádi-regiszterk (sicilek) elemzése során elkészült a gyűjtemény 3. kötetének átírása; a 4. kötet átírása folyamatban van.

b) Fejlesztések, innovációk végzése

A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótára

A szótár a magyar irodalmi és köznyelv elmúlt több mint két évszázadának szókincsét mutatja be minden eddiginél bővebb címszókészlettel és gazdagabb jelentésszerkezettel. Forrásanyaga az a 23 millió szövegszónyi elektronikus Magyar történeti korpusz, amely az MTA Nyelvtudományi Intézetének Lexikológiai és lexikográfiai osztályán készült, valamint az a mintegy 6 millió cédulából álló archivális gyűjtemény, amelyet a 19. század végétől a 20. század közepéig hoztak létre.

Az értelmező jellegű szótár megjelöli az egyes jelentések pontos forrását, különös figyelmet fordítva a korpuszbeli első előfordulásra, az értelmezett szókapcsolatok és a szóadatok megkülönböztetésére, a frazémák önálló nyelvi egységként való kezelésére. A szótár nyomtatott változata 8 kötetben, mintegy 80 ezer címszóba sorolva több százezer jelentést tartalmaz. A szótár elektronikus változata nemcsak példaanyagában lesz gazdagabb a nyomtatottnál, hanem kiegészítő szolgáltatásokat is nyújt majd, lehetővé teszi a különféle szempontok szerinti keresést, összehasonlítást.

2002-ben publikálta az intézet a Nagyszótár mutatókötetét, amely tartalmazza a szótár Szerkesztési szabályzatát, és a szótár *a* betűs anyagából válogatott szócikkeket. A szerkesztési szabályzat a modern magyar lexikográfia fontos alkotása.

Megkezdődött a nagyszótár címszójegyzékének módszeres összeállítása. Az *a* betűs címszavak kiválasztása csaknem befejeződött. Az év folyamán elkészült 1700 szócikket egyenként javították, egységesítették, fejlesztették a szerkesztők. Ennek végeredményeként 500 megszerkesztett, végleges szócikk készült el.

Továbbfolyik a nagyszótár számára gyűjtött archív cédulák számítógépre vitele, valamint a történeti korpusz bővítése, elemzése.

Az *Új Magyar Tájszótár* 120 szerzői ív terjedelmű 4. (N–S) kötete júniusban megjelent. Novemberben az Akadémia I. Osztályának javaslatára a főszerkesztő (B. Lőrinczy Éva) és a szerkesztő (Hosszú Ferenc) az Akadémiai Kiadó nívódíjában részesült. Az év során az 5. (Sz–Zs) kötet Sz és T betűs anyagából 4700 szócikk szerkesztése történt meg.

Megjelent a *Kárpát nyelvátlasz* VI. kötete, amely 215 lapon és 89 térképen mutatja be a területi nyelvváltozatokat (főszerk.: Balogh Lajos, szerk: Banczerowski Janusz és Posgay Ildikó).

A nyelvészeti technológiák és a korpusznyelvészet kutatása

Elkészült a *Magyar Nemzeti szövegtár* 150 millió szavas állományának gyakorisági adatbázisa. Ebben a korpusz öt nyelvi változatában előforduló szavak gyakorisági adatai szerepelnek. A gyakorisági adatbázis adataiból létrehozták az Értelmező Kéziszótár készülő kiadása számára a szótár összes címszavának gyakorisági mutatóit. Ez az eljárás a nemzetközi lexikográfiában is korszerű, a magyar szótáriradalomban pedig a címszavak számát és a korpusz méreteit tekintve kimagasló. A gyakorisági mutatók a jövőben készülő szótárakban is szerepelnek majd.

2002-ben fejeződött be a MATCHPAD (Machine Translation System for the use of Hungarian and Polish Administration) angol-magyar-francia számítógépes fordítási projektum számára a lexikai

adatbázis elkészítése (igei és névszói vonzatkeretek, valamint egyéb releváns morfoszintaktikai tulajdonságok kódolása). Prototípus változatban elkészült egy magyar mondattani elemző, mely a magyar mondattan számos jelenségét tudja kezelni. Folytatódtak "információ-kinyerés üzleti hírekből" projekt fejlesztési munkálatai.

Az MTA Kisebbségkutató Intézete, a Nyelvtudományi Intézet, valamint négy Kárpát-medencei kutatóállomás közös vállalkozásaként megkezdte a Magyar Nemzeti Szövegtárba illeszthető *Kárpát-medencei Magyar Nyelvi Korpusz* építésének munkáit.

Az anyanyelvi kultúra ápolása

2002-ben befejezték a *Normatív nyelvészeti vizsgálatok a mai igehasználattal köréből* című kutatási programot. A mai magyar igehasználattal legfontosabb változóit kutatták.

Az intézet munkatársai részt vettek a nyelvi ismeretterjesztő munkában: telefonügyeletet tartottak: nyelvhelyességi, névváltoztatási és más kérdésekre adtak szakértői véleményeket. Rendszeresen tartottak nyelvi ismeretterjesztő előadásokat szerte az országban, részt vettek A magyar nyelv hetének rendezvényeiben, és rendszeresen szerepeltek a Magyar Rádió nyelvi műsoraiban.

A kutatónyelvész utánpótlás képzése

Tovább működött az MTA-ELTE kihelyezett Elméleti nyelvészet szakcsoportja, amely az elméleti nyelvészet szak és doktori program oktatása mellett 2002. őszén négy új, önálló nyelvészeti programot indított nem nyelvészet szakos egyetemi hallgatók részére.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Országos nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása

Az intézet a magyarországi nyelvtudomány egyik központjának szerepét kívánja betölteni. Ennek alapjait az elvégzett kutatások, fejlesztések tartalma és minősége, a tudományos kommunikáció élénkítése, valamint a nyelvésztársadalomnak, a felsőoktatásnak és a nagyközönségnek nyújtott tudományos szolgáltatások adják. Mindezek belső feltételeiként megújított Szervezeti és Működési Szabályzatot vezettek be, pontosították a tudományos munkakörök betöltésére vonatkozó követelményrendszert, a felsőoktatásban dolgozó nyelvészek számára vendégkutatói pályázatot hirdettek meg.

A www.nyelviszet.hu címen olyan internetes nyelvészeti portált hoztak létre, amely minden nyelvészettel kapcsolatos információt, hírt, folyamatosan frissítve elérhetővé tesz az érdeklődők számára. A portál tartalommal feltöltött struktúrája jelenleg 94 alapvető témakört tartalmaz, melyek további belső altémákra és kapcsolódási pontokra bomlanak. A fórumban a Nyelvtudományi Intézet szakemberei, mint állandó konzulensek válaszolnak a kérdésekre.

Nyelvészinfo néven elektronikus levelezési szolgáltatást indítottak el, amely jelenleg 562 címre juttatja el rendszeresen (kb. heti 2-3 e-mailben) az intézet nyilvános programjairól szóló információkat, valamint nyelvészek érdeklődésére számot tartó egyéb híreket, például pályázati felhívásokat, hazai és nemzetközi konferencia-felhívásokat. A levelek címzettjei a hazai egyetemek és főiskolák idegen nyelvi és nyelvészeti tanszékeinek oktatói, egyetemi hallgatók és doktori hallgatók. Lehetőség van arra az érdeklődők címlistára történő feliratkozására.

Az intézeti könyvtár új adatbáziskezelő program alkalmazására tért át, egyúttal felvételét kérte a nyilvános könyvtárak jegyzékébe. A könyvtár honlapja és katalógusa interneten elérhető és on-line módon kereshetővé vált.

Hazai pályázatok

Jelen beszámoló terjedelmének megszabott keretei, a hazai forrásból származó, sikeres pályázatok közül, néhány, nagyobb volumenű pályázat említését teszik lehetővé:

Az eseményszerkezet és az operátorszerkezet kölcsönhatása a magyar mondat felépítésében, valamint a *Strukturális magyar nyelvtan IV.: Lexikon* című OTKA projektumok az Elméleti nyelvészet osztályon folynak. Az MTA-ELTE Elméleti nyelvészet szakcsoport koordinálta a Soros Alapítvány támogatta *Egyetemközi Nyelvészeti Háló* című, együttműködési programot.

A Nyelvtörténeti osztály *A középmagyar kor nyelvtana* c. OTKA-pályázat megvalósításán dolgozik. Az NKFP *Nyelvi kulturális örökségünk nyelvi letéteményesei* című pályázata keretében az Érsekújvári Kódex kritikai szövegkiadásának előkészítése zajlik.

A Fonetikai Osztályon két OTKA-pályázat: *A diszharmónia jelensége a spontán beszédben*

és *A szó hangidőtartam szerkezetének vizsgálata és modellezése folyamatos magyar beszédre* című témák megvalósításán dolgoznak.

A Finnugor osztály a vezetője annak az NKFP konzorciumnak, amely *Komplex uráli nyelvészeti adatbázis* címmel folytatja kutatásait. A pályázatban részt vesz a Debreceni Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, valamint a MorphoLogic Kft. Az osztályon még két OTKA-pályázat segíti a kutatást, az *Urali Etimológiai Adatbázis*, és a *Történeti fonológiai vizsgálatok ómagyar szövegek alapján* című.

A Neurolingvisztikai és Pszicholingvisztikai Osztály munkatársai *A mentális nyelvtan nyelvészeti, neuropszichológiai és kísérletes pszichofiziológiai vizsgálata* című NKFP pályázat keretében közös kutatásokat folytatnak az MTA Pszichológiai Kutatóintézet Pszichofiziológiai Csoportjával. A munkatársaik részt vesznek a *Nyelvi és emlékezeti funkciók kognitív neuropszichológiai vizsgálata* c. OTKA-pályázat, és a *Kognitív és idegrendszeri plaszticitás* című NKFP-pályázat munkálataiban. (Témavezető: Pléh Csaba)

A cigánynyelvi kutatásokat a *Cigány nyelvek, cigány közösségek: a romani és beás nyelvek komplex nyelvészeti vizsgálata* c. OKTK-pályázat, *A nyelvi másság dimenziói* című NKFP-pályázat, valamint az NKFP Magyarországi oláh-cigány közösségek nyelvi asszimilációja alprogram, és az OSI Roma Culture programja támogatja.

Az Orientalisztika Osztályon *A filozófia, a vallás és a tudomány viszonya az ókori Kínában az újonnan felfedezett írásos források tükrében* című OTKA-pályázat megvalósítása folyik.

A *nagyszótári munkálatokat* 2002-ben támogatta az OTKA, az OKTK, és a TKI-pályázat, amely az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetével való együttműködés eredménye.

A Nagyszótár és az Új Magyar Tájszótár munkálatait, illetve a Nyelvtörténeti Osztály munkáját egy közös, NKFP-pályázat segítette, *Nyelvi kulturális örökségünk nyelvi letéteményesei* címmel.

Az Élőnyelvi osztály munkatársai *BUSZI 2*, (AKP-pályázat), *A nyelvi másság dimenziói* (NKFP), *A nyelvcseré kutatása* (OTKA); valamint *Réger Zita hagyatéka* (Soros Alapítvány) pályázatok megvalósításán dolgoztak. A kisebbségi kutatásokat *A kétnyelvű oktatás régi és új modellje a Mura-vidéken* című projektum (Arany János Közalapítvány és a Lendvai Magyar Művelődési Intézet), valamint az NKFP *Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz* című pályázata támogatta, amelyben az MTA Kisebbségkutató Intézet, az MTA Nyelvtudományi Intézet, és az MTA dunaszerdahelyi, kolozsvári, beregszászi, újvidéki kutatóállomásai vesznek részt.

A Korpusznyelvészeti Osztály, a Morphologic Kft., valamint a Szegedi Egyetem kutatói közösen elnyert, *Automatikus információ-kinyerés rövid hírekből* című, NKFP-projektum feladatainak teljesítésén, valamint a *Mondatstruktúra adatbázis* (Treebank, gépi tanulási módszerek a magyar nyelv szintaktikai szabályainak létrehozására) című, OM támogatta projektumon dolgoznak.

Az intézet 6 kutatója kapott egyéni kutatásainak támogatásához Bolyai János Kutatási Ösztöndíjat, és 3 Széchenyi Professzori Ösztöndíj zárult le a beszámolási időszakban.

Részvétel a felsőoktatásban és a doktori képzésben

Az MTA-ELTE Elméleti nyelvészet szak és doktori program működtetése mellett az intézet számos munkatársa vesz részt oktatóként és szakdolgozati témavezetőként a felsőoktatásban, így a következő egyetemeken, illetve tanszékeken: a Budapesti Műszaki Egyetem Távközlési és Telematikai Tanszéke, a DE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fonetikai Tanszéke, Mai Magyar Nyelvi Tanszéke, Finnugor, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszéke, Kínai Tanszéke, Angol Nyelvészeti Tanszéke, az Eszterházy Károly Főiskola, a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, a Kodolányi János Főiskola, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Angol Nyelvészet Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Finnugor Tanszéke, Általános Nyelvészeti Tanszéke, a PPKE és a University of San Francisco közös képzési programja, a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszéke, Romológiai Tanszéke, Francia Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Tanszéke, valamint a Szent István Egyetem Vezető- és Továbbképző Intézete.

Az intézet két tudományos tanácsadója vezeti a Szegedi Tudományegyetem, illetve a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskoláját. Számos munkatárs vesz részt oktatóként, disszertációk témavezetőjeként, opponenseként, illetve doktori védések bizottsági tagjaként a

tudományos utánpótlás képzésében az ELTE, az SZTE, a PTE Nyelvtudományi Doktori Iskoláinak és a BME Kognitív Pszichológiai Doktori Iskolájának munkájában.

Az intézet által rendezett konferenciák

A *Linguistic Socialization, Language Acquisition and Language Disorders* című nemzetközi konferenciát intézetünk közelmúltban elhunyt osztályvezetője, Réger Zita emlékének szentelték. Megszervezték a *III. Budapest Uráli Műhely* című nemzetközi tudományos tanácskozást. *Cigány kisebbségek a Kárpát-medencében* címmel közös tudományos ülést szerveztek az MTA Kisebbségkutató Intézetével a Magyar Tudomány Napjához kapcsolódva. A konferencia anyagából kötet is készül. Megrendezték a *Beszédkutatás 2002.* című konferenciát. Az érdeklődő nagyközönség számára bemutatót szerveztek a *Nagyszótár Mutatványkötetének*, valamint a *Kárpát nyelvatlasz VI. kötetének* megjelenése alkalmából. Munkatársaink számos hazai konferencián tartottak előadásokat.

Szerkesztőségek

Az intézetben működik a Reguly Társaság, itt található a Nyelvtudományi Közlemények, az Acta Linguistica Hungarica, és a Finnugor Világ szerkesztősége, valamint a Tőkei Ferenc Társaság.

Szakértői munkák

Az államigazgatási szervek (például az Igazságügyi Minisztérium valamint az Oktatási Minisztérium) felkérésére a munkatársak szakértői feladatokat is rendszeresen elláttak.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

2002 során az intézetben a nyelvtudomány vezető egyéniségeinek egész sora tartott előadást. Többek között John Searle (University of California, Berkeley), Julius Moravcsik (Stanford University), Maya Arad (Université de Genève), Anna Braasch (University of Copenhagen), Derek Bickerton (University of Hawaii), Michael Barlow (Rice University), Georges Rebuschi (Université Paris, CNRS (LACITO)), Viorica Goicu (Tibiscus Egyetem, Temesvár), Szabolcsi Anna (New York University), Martin Everaert (Utrecht University) Makkai Ádám (University of Chicago).

Az Elméleti nyelvészeti osztály vezető munkatársai a Londoni Egyetemen (University College London) és a Bécsi Egyetem Általános Nyelvészeti Tanszékén tartottak kurzusokat, egyikük doktori hallgatók témavezetését látja el a Párizsi Egyetemen (Université de Paris 13, LLI). Az osztály egyik tudományos tanácsadója vezeti *Az interfész gazdaságossága; A nyelvelmélet eszközei* című magyar-holland NWO-OTKA projektumot. Az osztály másik munkatársa *A mondat bal periferiájának szintaxisa, szemantikája, és fonológiája* című, magyar-holland NWO-OTKA projektum közreműködője. Az osztály további három munkatársa a Bécsi Egyetem fonológusaival együtt dolgozik a *Kormányzás és CVVC* című projektumban. Az osztály hat munkatársa vesz részt a Középeurópai Egyetem (CEU) Tananyagkutató Központja programjában az algebrai szemantika és laboratóriumi fonológia egyetemi kurzusok kifejlesztésében. Az egyik munkatárs részt vett a *Year's Work in English Studies* című narratív bibliográfia munkálataiban. Az osztály munkatársai németországi, egyesült államokbeli, osztrák, valamint Magyarországon szervezett nemzetközi konferenciákon adtak elő. Kiemelkedő volt a *VI. International Conference on the Structure of Hungarian* című konferencia (Düsseldorf), amelyet részben az intézet rendezett.

Két vezető munkatárs végzett helyszíni tudományértékelő tevékenységet az *Erdélyi Sapientia Magyar Tudományegyetem* és a *Partiumi Keresztény Egyetem* felkérésére az intézet költségén.

A Lexikográfiai és Lexikológiai Osztály munkatársai dániai és olaszországi konferenciákon tartottak előadásokat. A nagyszótári munkálatokat két nemzetközi tudományos tanácsadó segíti: Peter Sherwood (University of London) és Anna Braasch (University of Copenhagen).

A Nyelvtörténeti Osztály munkatársai Magyarországon rendezett *esperantista konferencián* (Balatonlelle) és a *Tudomány és önismeret Erdélyben* című konferencián (Kolozsvár) vettek részt.

A Neurolingvisztikai és Pszicholingvisztikai Osztály munkatársai részt vettek a European Science Foundation támogatta *Linguistic Theory and Syntax of Impaired Language* című nemzetközi konferencián (Görögország). Részt vettek a *Linguistic research on Romani dialects in Central and Eastern Europe* című angol-magyar programban. Több munkatárs tartott előadást a *Linguistic Socialization, Language Acquisition and Language Disorders* című nemzetközi konferencián.

A Nyelvművelő Osztály egyik munkatársa a prágai Károly Egyetem magyar tanszékén volt tanulmányúton. Az osztály vezetője előadást tartott Adán (Jugoszlávia) a Szarvas Gábor nyelvművelő

napokon. Az osztály vendége volt Murvai Olga egyetemi tanár (Bukarest), Zemlyei János, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár főszerkesztője (Kolozsvár), Simona Kolmanová adjunktus (Prága), Angelika Schreierová (Prága), Pavel Novotny műfordító (Prága), és Irene Wichmann egyetemi lektor (Helsinki).

A Fonetikai Osztály egyik munkatársát az International Speech Communication Association alelnökké választotta.

Az Élőnyelvi Osztály munkatársai konzultációkat folytattak a bukaresti Nyelvtudományi Intézet egyik főmunkatársával. A munkatársak előadásokat tartottak Joensuuban (Finnország), Budapesten, Gyulán, Ungváron, Csíkszeredán, Párkányban, Pozsonyban, és kerekasztal-beszélgetést vezettek Párizsban. Az osztály egyik munkatársa Párizsban (Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris 7, UFR de Linguistique) vendégtanárként részt vett az alap- és a doktori képzésben; egy román doktorandusz doktori témáját vezeti, és két francia doktorandusz előrehaladását segíti konzulensként. Az osztály részt vesz a magyar–francia kétoldalú TÉT együttműködésben (Balaton projekt).

A Finnugor Osztály munkatársai az Uráli Etimológiai Adatbázis elkészítésében a Koblenzi Egyetem Számítástechnikai Tanszékével dolgoznak együtt. Az osztály kutatói az Erasmus program keretében kurzusokat tartottak Helsinkiben az egyetemen Finnugor, illetőleg Angol Tanszékén, továbbá egy munkatárs vendégtanárként a Hamburgi Egyetem Finnugor Tanszékén. A Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságának az osztály munkatársai közül két tagja van, a Nemzeti Bizottságnak pedig ugyancsak két tagja van az osztály munkatársai közül.

A Korpusznyelvészeti Osztály munkatársai részt vettek a TELRI II (Trans-European Language Resources Infrastructure) projektumban, amely 7. Szemináriumát Dubrovnikban tartotta. Itt a TELRI Egyesület elnökéül választották az osztály vezetőjét. Együttműködést építettek ki a Bolgár Tudományos Akadémia Nyelvi Modellezés Laboratóriumával, ami az általuk kifejlesztett CLaRK korpusz annotáló rendszer adoptálására irányul. Ennek keretében a fejlesztő csapat vezetője és két kollégája tanfolyamot tartott az Intézetben, amelyen az osztály munkatársain kívül részt vettek a MorphoLogic Kft és a Szegedi Tudományegyetem munkatársai is. Az osztály vezetője 2002 áprilisában az EU XIII Főigazgatóságának megbízásából szakértő bírálói tevékenységet végzett Brüsszelben.

Az Orientalisztikai Osztály munkatársai a Permanent International Altaistic Conference 45. találkozóján, a Mainzban rendezett Nemzetközi Turkológiai Konferencián, a berlini Nemzetközi Turfan-Kutatási Konferencián, valamint a Krétai Egyetemen, a göttingeni Altajisztikai Tanszéken tartottak előadásokat. Az osztály vezetője a Brit Akadémia másfél hónapos ösztöndíjával kutatásokat végzett több Egyesült Királyság-beli könyvtárban.

V. Jelentősebb publikációk

- Balogh Lajos (főszerk.), Banczerowski Janus - Posgay Ildikó (szerk.): Kárpát nyelvatlasz VI. (Obscse Karpatszkij Dialektologicseszkiy Atlasz – Atlas Dialectologique des Carpathes) Budapest, 2001/2002, Tinta kiadó 215 p. 89 térkép
- Bánréti Zoltán: Az ellipsis mondattana és a lexikai szelekció, *Nyelvtudományi Közlemények*, 98. évf. (2001/2002) 7- 70. p.
- B. Lőrinczy Éva (főszerk.): Új Magyar Tájszótár 4. (N–S) Budapest, 2002. Akadémiai Kiadó, 1008 p.
- Borbély, Anna: Factors influencing language maintenance and language shift in the Romanian community of Hungary, In: *Sociolinguistica* 16, International Yearbook of European Sociolinguistics, Language policy and small languages, edited by Ulrich Ammon, Klaus J. Mattheier, Peter H. Nelde, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2002, 94–109. p.
- Bródy, Michael: Representation, Domination and Distributed Chains., In: *Derivation and Explanation in the Minimalist Program* (Eds.: Epstein, S. D, Seely, D.) Malden, 2002, Blackwell, 50 p.
- Csengery Kinga – Ittész Nóra (szerk.): Mutatványok az Akadémiai nagyszótárból, Budapest, 2002, MTA Nyelvtudományi Intézet, 154 p.
- É. Kiss Katalin: *The Syntax of Hungarian*. Cambridge Syntax Guides. Cambridge, 2002, Cambridge University Press, 360 p.
- Gósy Mária (szerk.): *Beszédkutatás 2002*. Budapest, 2002, MTA Nyelvtudományi Intézet, 234 p.
- Gugán Katalin: Syntactic Synonymy: a Case Study. *Acta Linguistica Hungarica*, 2002. Vol. 49. Nr. 1. 23-49. p.
- Haader Lea: Mikrodiachronie und Sprachwandel in den zusammengesetzten Sätzen. *Acta Linguistica Hungarica*, 2002. Vol. 49. Nr. 1. 51-83. p.

- Kálmán László - Trón Viktor - Varasdi Károly (szerk.): Lexikalista elméletek a nyelvészetben (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XIII.) Budapest, 2002, Tinta Könyvkiadó, 376 p.
- Kemény Gábor: Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába. Tinta Könyvkiadó. Budapest 2002. 227 p. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XIV.)
- Kenesei István - Siptár Péter (szerk.) Approaches to Hungarian, Vol. 8: Papers from the Budapest Conference, Akadémiai Kiadó, Bp., 2002, 329p. (4 intézeti munkatárs tanulmányával)
- Kiefer, Ferenc: Sur l'ordre des adjectifs. In: Syntaxe Lexique et Lexique-Grammaire. Linguisticae Investigationes Supplementa 24. (Eds. Laporte E., Leclere C., Piot M., Silberstein, M.), Amsterdam, 2002, Benjamins, 234-246 p.)
- Kontra Miklós – Hattay Helga (szerk.): Magyarok és nyelvtörvények. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány, 140 p.
- Réger Zita: Cigány gyermekvilág, Budapest., 2002 L'Harmattan kiadó, 219 p. (Szerk.: Kassai Ilona-Kovalcsik Katalin)
- Simon Róbert: Ibn Khaldun. History and Science and the Patrimonial Empire. Bibliotheca Orientalis Hungaria 48. Budapest, 2002, Akadémiai Kiadó, 218 p.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Kenesei István

Intézeti átlaglétszám¹: 115 ebből kutató²: 76**Publikációk**Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma³: 208**Könyv:**

monográfia	magyarul: 11	idegen nyelven: 4
szerkesztett kötet ⁴ :	magyarul: 7	idegen nyelven: 3
egyéb egységes tartalmú könyv ⁵ :	magyarul: 2	idegen nyelven: 1

Tanulmány, cikk⁶:

Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 45	idegen nyelven: 14
	idegen nyelven	külföldi folyóiratban: 7
Tanulmánykötetben	magyarul: 81	idegen nyelven: 28

Részvétel a tudományos életben:

Tudományos előadások száma összesen: 135 ebből nemzetközi rendezvényen: 67

Tudományos rendezvény szervezése összesen: 10 ebből nemzetközi: 5

Szakértői tevékenység:

egyéni szaklektori vélemény összesen: 92	ebből külföldön: 15
opponensi tevékenység összesen: 23	ebből külföldön: 4

Részvétel tudományos testületben:

elnöki tisztség betöltése összesen: 7	ebből külföldön: 2
tagság összesen: 58	ebből külföldön: 11

Tudományos fokozat megszerzése⁷: PhD: 3 MTA doktora: 2**Felsőoktatásban végzett tevékenység:**Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma⁸: 44

Ebből doktori iskolában oktatók száma: 20 Doktori iskolát vezetők száma: 2

Előadások száma kurzusonként⁹: 107 Gyakorlati kurzusok száma : 83**Pályázati adatok:**

OTKA-témák száma: 16 A támogatás összege: 25 897 M Ft

OKTK-témák száma: 1 A támogatás összege: 2 232 M Ft

NKFP-pályázat témáinak száma: 5 A támogatás összege: 50 125 M Ft

Nemzetközi pályázatok száma: 1 A támogatás összege: 11 199 M Ft

Egyéb¹⁰ pályázati témák száma: 1 A támogatás összege: 4 500 M Ft

AZ MTA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE 2003. ÉVI FŐ KUTATÁSI CÉLJAI

a. Nyelvtudományi alapkutatások végzése

A mai magyar nyelv leírása, nyelvtanelméleti kutatások

A fonológiai-morfológiai kutatások fő célja a magyar toldalékolási rendszerben meglévő analógiás viszonyok leírása és a magyar leíró nyelvtan morfológiai projektumának a befejezése.

A mondatan területein folytatódik a mondat által jelölt eseményszerkezet és az operátor kifejezések szerkezeti összefüggéseinek a kutatása. Tovább folyik a szintaxis-morfológia interfész kérdéseinek a vizsgálata, valamint a magyar nonfinit (igeneves) mondatok szerkezetének leírása. A szemantikai kutatások középpontjában a fókusz jelentéstana, a mondat-aspektusának interpretációja és a magyar kontrasztív topikos mondatok jelentése áll majd.

Kialakítják a magyar nyelvtan lexikon (szótár) komponensével foglalkozó Strukturális magyar nyelvtan IV. kötete legfontosabb fejezeteit.

A hierarchikus szintaktikai viszonyokra vonatkozó tükrölméletnek, az elegáns szintaxis elméletének fejlesztése, az elméletben definiált "húrok" tulajdonságainak kutatása.

A magyar nyelv történetének kutatása

Elkészülnek a magyar nyelv történeti nyelvtana alábbi fejezetei: A kérdő mondatok; A kijelentő mondatok; A mondat makroszerkezete: az alárendelő főviszonyú mondatok; A mondat szórendje és aktuális tagolása a XVI. században; Az alany és állítmány egyeztetése a XVII. században; Az ige alanytalansága és a fakultatív alanyhasználat; A határozószói csoport a XVIII. században; Az ellentétes mondatok a XVI. században; Az állítmányi mellékmondatok; Az áljelzői mondatok.

Befejeződik a Keszthelyi Kódex második filológiai ellenőrzése, elkészül a kódex jegyzetekkel ellátott szöveganyagának végleges változata. Befejeződik az Érsekújvári Kódex első filológiai ellenőrzése.

A magyar hangtani kutatások

A spontán beszéd akusztikai-fonetikai és percepció vizsgálatára során a beszéd szegmentális szintjének kutatásában folytatódik a spontán beszéd hangjainak és a beszédhangok egymásra hatásának elemzése (zöngés felpattanó zárhangok, laryngális réshangok, a [j] mássalhangzó minőségváltozásai és a nazálisok problematikája). Elkezdődik a mássalhangzó-mássalhangzó kapcsolódások akusztikai-fonetikai elemzése. Szükségessé vált a magyar mássalhangzórendszer hagyományos osztályozásának felülbírálatára az akusztikai-fonetikai elemzések alapján. Elkészül a magyar beszédhangok szegmentális és szupraszegmentális szintű időszerkezeti rendszerének összefoglalása, az eddigi kutatási eredmények összesítése a folyamatos beszédre. Folytatódik az anyaggyűjtés spontán beszéd felvételek, átírások készítésével; a megakadás-jelenségek-korpusz bővítésével. Időskorú személyek akusztikai és fonetikai észlelésének vizsgálata.

Új kutatás az iskolás gyermekek beszédprodukciós és beszédészlelési teljesítményének elemzése. Elindul az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek beszédpercepció teljesítményének vizsgálata. Befejezéséhez közelít a 6-7 éves gyermekek észlelési és megértési tesztelésében kapott hatalmas adatmennyiség feldolgozása.

Finnugrisztikai, uralisztikai vizsgálatok

A *Komplex uráli nyelvészeti adatbázis* munkálatai közül elkészül az *uráli etimológiai archívum* nevű adatbázis első változata; a kidolgozott segédprogram segítségével megtörténik a további szamojéd és balti-finn adatokkal való bővítés. A *sámítógépes morfológiai elemzés* munkálatai közül folytatódik a votják, a vogul, az osztják és a nganaszan tótári rögzítése. Elkezdődik a nganaszan és a votják elemzők elkészítése. Az *osztják szövegkiadás és elektromos értelmező szótár* munkálatai közül elkészül az expedíciós beszámoló a 2002 júniusa és decembere közötti terepmunkáról, és megtörténik a kiegészítő anyag lejegyzése is, amellyel így az anyag készen áll a szótárrá formálásra.

Az *ugor, obi-ugor és permi kutatások* közül az ugor alapnyelv fonotaktikai leírása befejezése; az obi-ugor szótag-történet publikálásra való átdolgozása; az obi-ugor nyelvek közös lexikológiai innovációi lexikológiai-szemantikai vizsgálatának a befejezése, és a monográfia nyers változatának elkészítése; az osztják intonációs vizsgálatokhoz a teljes szöveganyag lejegyzése; a permi alapnyelv rekonstrukciójáról szóló monográfia kiadásra való átdolgozásának befejezése képezik a fő célokat.

A *szamojédológiai kutatások* közül elkészül a nganaszan grammatika végleges szövege, és a nganaszan nyelv fonológiai rendszerének leírása; valamint a melléknevek leírása végleges koncepciójának-tematikájának kialakítása.

A *lappológiai kutatások* elsősorban nyelvi attitűdvizsgálatokra koncentrálódnak északi számi beszélőközösségekben, megtörténik a kérdőívek kiértékelése, interjúk előkészítése.

A *nyelvtörténet-elméleti kutatások*: a nyelv idői változására vonatkozó újabb elméleti modellek kritikai feldolgozása, különös tekintettel a hangváltozásokra, valamint a grammatizálódási folyamatoknak a diskurzus-jelölők szempontjából való vizsgálata.

Neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások

A magyar mellérendelés és ellipszis empirikus leírásának befejezése és az eredmények neurolingvisztikai alkalmazása. A mentális nyelvtan modelljére vonatkozó javaslat továbbfejlesztése, olyan empirikus és elméleti érvrendszer kifejlesztése, mely szerint a nyelvtan elvei, szabályai és a mentális elemző-produkciós rendszer elvei, szabályai egymás részleges leképezéseinek foghatók fel.

Az egyszerű mondatokat feldolgozó nyelvi mechanizmusok vizsgálatai magyar anyanyelvű agrammatikus és fluens afáziás személyekkel. Bizonyítékok keresése a komputációs rendszer és a szemantikai asszociatív memória rendszer anatómiai-funkcionális szétválására a morfológiailag szabályos és szabálytalan többes számú főnevek produkciója alapján, az elülső és a hátsó agykérgi területek sérülései eseteiben.

Az igei személy/szám egyeztetési folyamatok, valamint az igei időjegy és az időhatározó egyeztetési folyamatok agyi aktivitási mintázatainak a sajátosságai és eltérései az afáziás és az egészséges vizsgálati személyeknél.

Tagolási és szótagépitő műveletek kutatása a nyelvi korlátozottságtól szenvedő vizsgálati személyek beszédében: fonéma helyettesítések, nyelvbotlások, beszédszervező stratégiák vizsgálata.

A közepsúlyos értelmi fogyatékossgát mutató Williams szindrómás gyerekekkel kapcsolatos kutatások folytatása, különösen tekintettel a térbeli viszonyokat jelölő kifejezések használatára.

Cigánynyelvi kutatások

A romani cigány közösségekben végzett terepmunka során gyűjtött anyagok további lejegyzése és elemzése. A romani beszélő közösségekben a beszédaktusok szerkezete, lexikai anyaga és közlési funkciói, valamint a társadalmi nem összefüggésrendszereinek a leírása.

A beás nyelv nyelvtana leírásának folytatása, a szövegteni és a hangtani részek elkészítése.

A Magyarországi oláh-cigány közösségek nyelvi asszimilációja című projektumban kvantitatív és kvalitatív elemzések készítése a nyelvcsere mikéntjéről és az egyes szociológiai változókkal való összefüggéseiről két településen. A Cigány közösségek a Kárpát-medencében című kötet szerkesztése és megjelentetése.

Réger Zita munkásságából tanulmányok válogatása és kötetté szerkesztése.

Normatív nyelvészeti kutatások

Új kutatási téma: *A nyelvművelés nyelvtudományon belüli helyének, helyzetének a vizsgálata*. Az egyetemi és főiskolai hallgatók attitűdjének kérdőíves vizsgálatára kerül sor *A kodifikált nyelvi szabályokhoz való viszonyulás* című kutatási téma első fázisában. Tovább folyik a *Normatív nyelvészeti kutatások a mai igehasználattal köréből (sajtónyelvi korpusz alapján)* című téma és az írói nyelvművelés vizsgálata, a szövegtipológiai kutatás, a csehországi magyarok kétnyelvűségének vizsgálata, az ige-kötőhasználat és a mai magyar személynévhasználat változásainak a vizsgálata. Megkezdődik *A nyelvjárási kontaktusjelenségek a Kárpát-medencében* című projektum.

Beszélt nyelvi kutatások

Folytatják a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) című kutatás munkálatait. Ezeknek a során megtörténik a BUSZI 2. változat lejegyzett archívumának egységesítése, előkészítése a feldolgozáshoz.

Folytatódik a BUSZI 2. digitalizálása, és a BUSZI 3. változat archiválása, adatmentése.

Befejeződik *A nyelvi másság dimenziói* című csoportos projektum terepmunkája és az adatok számítógépes rögzítése, és *A nyelvcseré longitudinális vizsgálata* című kutatás nyelvi adatainak számítógépes rögzítése, megkezdődik az adatok feldolgozása. *A nyelvcseré és nyelvmegtartás formái kisebbségi közösségekben — Elmélet és gyakorlat* című kutatás folytatódik, amelynek során összehasonlító vizsgálatok készülnek a nyelvcseré és a nyelvvésztes nyelvhasználatbeli és strukturális vonásairól két amerikai magyar közösségben.

A nyelvi attitűd vizsgálata a felsőoktatási intézmények hallgatói körében.

A Kétnyelvű oktatás régi és új modellje a Mura-vidéken (Szlovénia) című munkálat lezárásaként sor kerül az interjúk és a kérdőíves vizsgálat eredményeinek összegzésére.

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című könyvsorozat szerkesztői teendői között az ausztriai kötet kéziratának gondozása és kiadásra történő előkészítése szerepel. Új magyar cikkek készülnek a "Lexicon Grammaticorum: Who's Who in the history of World Linguistics" enciklopédia (Niemeyer) 2. kiadásához. A *Sociolinguistica* évkönyv felkérésére elkészül a 2002-es magyarországi, illetőleg a magyar nyelvvel kapcsolatos szociolingvisztikai bibliográfia.

Szociolingvisztikai interjúk és nyelvhasználati tesztek készülnek siket gyerekekkel és siket gyerekek szüleivel. A siketek jelnyelvének vizsgálata.

Folytatódnak a beszélt nyelvi vizsgálatok a BUSZI 2. korpuszában a nyelvi változók és a kontextuális stílusok összefüggéseiről, az *-e* kérdőszó és az *is* elem együttes előfordulásának lehetőségeiről és az *-e* kérdőszó elhagyásának lehetőségeiről.

Az angol és magyar eldöntendő kérdőintonáció használata és elsajátítása; a fiziológiai ritmus nyelvvalakító szerepének további vizsgálata.

A mai magyar nyelvhasználat változási tendenciáinak vizsgálata a hangtan és a jelentéstan–pragmatika terén: a regresszió szintaktikai–szemantikai következményeinek (az információt pótló folyamatoknak) a leírása; egyes, a nyilvános közlésekben használt absztrakt kulcsfogalmak populáris értelmezésének felmérése és kognitív jelentéstani elemzése.

Orientalisztika

Tovább folytatódnak az indo-tibeti buddhizmus, a kínai történelem, irodalom és filozófia, a Kína és a steppei népek kapcsolatának, valamint az iszlám problémáinak kutatásai, páli–szanszkrit és tibeti nyelvészeti vizsgálatokkal, és összehasonlító vallástörténeti vizsgálatokkal.

A turkológiai kutatások is folytatódnak, beleértve a nemzetközi turkológiai kutatások bibliográfiájának munkálatait is.

b. Innovációk, fejlesztések

A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótára

Folytatódik a nagyszótári szócikkek írása, szerkesztése, lektorálása, a 8 kötetes nagyszótár első kötetének készítése. Amennyiben legalább a jelenlegi munkacsoport tagjait sikerül folyamatosan alkalmaznunk, terveink szerint 2003-ban körülbelül 3500 szócikk első, szerkesztetlen változatának és 2000 szerkesztett szócikk elkészítése várható. Megkezdődik a szótár *b*-betűs címszavainak kiválasztása.

Folytatódik az archivális cédulák beolvasása (szkennelés), továbbá bővítik a történeti korpuszt.

Továbbfejlesztik a nagyszótári korpusz számítógépes "lekérdező" programját. Egyebek között a gyakran együtt előforduló szavak (kollokációk) könnyebb felismerését szeretnék lehetővé tenni.

Új Magyar Tájszótár

Az 5. (Sz-Zs) kötet *T* és *Ty* betűs anyagából kb. 6500 szócikk megszerkesztése a teljesítendő feladat. Mivel az *U – Vepz* kezdetű anyagrész már kész, 2004-ben a szerkesztési munka befejeződhet.

Számítógépes korpusznyelvészeti munkálatok

Befejeződik "a rövid hírekből információk kinyerése" pályázat. Ezen belül elkészül a magyar mondatszerkezet felszíni elemző rendszere. Prototípus szintjén megépül egy szemantikai ontológia, és elkészül a szövegek részleges szemantikai kódolását végző rendszer.

A szintaktikai mondatszerkezet adatbázis (treebank) projektum keretében elkészül az ú.n. nyílt tokenosztályok (nevek, intézmények, dátumok, számok, mennyiségkifejezések) automatikus felismerő és jelölő rendszere, valamint a felszíni mondatszerkezet gépi elemzésének rendszerterve.

Elkészül a Magyar Nemzeti Szövegtár hálózati hozzáféréseinek új változata.

A kutatónyelvész utánpótlás nevelésében való részvétel

Az MTA–ELTE Elméleti nyelvészet szak és Elméleti nyelvészet doktori program működtetése, az oktatásában való részvétel.

Országos nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása

A www.nyelveszet.hu internetes portál tudományos-információs szolgáltatásainak további tartalmi fejlesztése és bővítése, az intézeti könyvtár anyagai internetes elérhetőségének kiterjesztése, a *Nyelvészin* információs levelező program kiszélesítése.

Az intézeten belüli, valamint a nyelvtudomány hazai és nemzetközi intézményeivel folytatott tudományos kommunikáció további dinamizálása. A neves külföldi és hazai előadók által tartott intézetbeli tudományos előadások országos meghirdetése

A felsőoktatásban dolgozó nyelvészekkel és intézményeikkel történő kutatási és oktatási együttműködés intézményesítése, a Hajdú Péter Vendégkutatói Pályázat meghirdetése, a kutatónyelvész utánpótlás kinevelésében való intézeti részvétel az egyetemi és a doktori képzés területein, nyelvész doktoranduszok számára kutatási infrastruktúra biztosítása az intézetben, a megvédett nyelvész doktori disszertációk kiadásában való részvétel az Akadémiai Kiadóval kötött szerződés alapján.

Nyelvész adatbázis létrehozása: a nyelvészek kutatási területeit, elérhetőségét és más fontos információkat tartalmazza világhálón kereshető formában.

A nagyközönségnek szóló szolgáltató és szakértői tevékenységkör bővítése. A 2001. évi XCVI. törvénnyel (a gazdasági reklámokkal és az üzletfeliratokkal, egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételével kapcsolatos törvénnyel) összefüggő tanácsadó és szakértői tevékenység végzése.

Nemzetközi és hazai konferenciák megszervezése, mint például a COMPLEX: Számítógépes Lexikográfia és Korpusznyelvészet Konferencia, az EAACL'03, a Nemzetközi Számítógépes Nyelvészeti Társaság Európai Tagozata X. Konferenciája, a Budapesti Uráli Műhely 4. Konferencia, a TELRI (az Európai Nyelvi Erőforrás-Infrastruktúra) Társaság 8. konferenciája.